

poemes de la col·lecció catuliana (el 34 i el 62) des d'un punt de vista escènic (cap. vi, ap.3: «Attis at the Megalesia», pp. 198 ss.).

El capítol vii i darrer, «The afterlife of Lesbia», està dedicat a reconstruir el camí que ha seguit la imatge de Catul, fins arribar al segle XX, començant des de Petrarca (els apartats són: 1. *Before Schwabe*. 2. *Moralisers*. 3. *Cynics*. 4. *Wilder's Clodia*. 5. *Some post-war versions*.).

El llibre és completat per l'apèndix que ja hem citat abans; per unes *Endnotes* (pp. 263-272), que toquen punts molt concrets relacionats amb Catul (1. *Murena dancing*. 2. *Catulus' collection*. 3. *Veranius*. 4. *Varro on Cybele*); per una completíssima bibliografia i pels índexs (un índex de passatges citats i el general).

Recollint ja allò que avançàvem al començament, pensem que aquest és un llibre de lectura imprescindible per tot aquell que avui vulgui acostar-se a Catul i a la seva obra. Però també ho és, per la rigorosa manera d'enfocar el treball que té T.P. Wiseman, per a qualsevol que vulgui iniciar-se en l'estudi seriós de la literatura llatina d'època clàssica.

Joan Gómez i Pallarès

MAURICIO PASTOR MUÑOZ,
Indigenismo y romanización
en la tierra de Loja,
Granada 1986, 61 pp.
i un mapa i 6 làmines.

L'objectiu perseguit en aquest estu-

di és precisat pel mateix autor: «aportación crítica de un amplio caudal documental, epigráfico y arqueológico, que permita ulteriores profundizaciones en estudios de detalle que, a su vez, posibiliten, en el futuro, la concreción sintética de una "Historia de Loja y su tierra" durante la época ibero-romana» (p. 197).

Per aconseguir aquest objectiu, Mauricio Pastor es fonamenta en un estudi de les fonts (pp. 197-220). En primer lloc, les fonts literàries. Pastor analitza les fonts literàries clàssiques, «muy escasas y poco esclarecedoras», limitades sobretot a Plini i a Ptolemeu, autors que citen noms de ciutats que podrien ésser identificades a la terra de Loja.

El text de Plini (*Nat.* III, 10) és ofert en llatí, s'hi afegeix la traducció de García y Bellido, i l'autor mateix dóna encara la seva versió pròpia. Pastor hi admet una lliçó nova, un *omnia*, que li permet de salvar algunes dificultats interpretatives. Ambdues traduccions són correctes, però hom no entén la interpretació de *in Mediterraneo* per *en el interior de las tierras* per part de les dues traduccions. Una interpretació més ajustada s'obtindrà si es té en compte la posició geogràfica en què els geògrafs de l'època concebien la Hispània. Si s'hi pensa, sens dubte els *oppida* esmentats estan dirigits cap a la Mediterrània.

La segona citació és de Ptolemeu, i Pastor la publica en grec i, després, la tradueix. Lamentem que només la citi d'una manera vaga, o sigui, «en el libro II», i no concreti ni el capítol ni l'apartat, sobretot tractant-se d'un autor difícil de citar. Tampoc no creiem

que el text transcrit sigui del *Tetrabiblos*, com es diu a la nota 15, sinó de la *Geographia*. Pastor compara els dos textos que publica i tradueix, i hi afegeix, encara, un text de Livi. També la numismàtica aporta dades sobre la terra de Loja.

En segon lloc, les fonts epigràfiques (pp. 203-218). Es presenten les inscripcions funeràries i honoràries del Museu Arqueològic de Granada, amb la indicació del lloc on foren trobades, l'any i la transcripció del text amb una traducció. Un comentari a cada una intenta precisar les seves dades i aclarir-ne els problemes interpretatius. Aquest estudi constitueix un apartat molt ben elaborat, amb un alt nivell interpretatiu, i, per a nosaltres, representa una aportació d'un gran contingut històric, prosopogràfic i institucional.

En tercer lloc, les fonts arqueològiques (pp. 218-220). L'autor es lamenta de la manca d'excavacions sistemàtiques a la terra de Loja, la qual cosa l'obliga a citar només els jaciments de la regió on han aparegut restes arqueològiques d'època ibero-romana o romana tardana, sense poder donar-ne massa detalls.

Un tercer capítol estudia el poblament ibero-romà, basant-se en un estudi de les restes romanes d'*oppida*, *populi*, *ciuitates* i necròpolis. Per tant, Pastor analitza *Ilipula Laus* o *Ilipula Magna*, *Artigi*, *Iulienses*, *Vesci Faventia*, *Castra Vinaria*, *Lacibis*, *Ulisi*, *Baxo*, i d'altres no localitzables. També s'hi estudien els poblaments ibèrics i romans, els noms dels quals es desconeixen, així com les *uillae* i la toponímia com a tipus de propietat.

En l'apartat o capítol quart, «Del iberismo a la romanización», Pastor

fa una exposició dels pobles ibèrics de la Turdetània i de les influències culturals provinents del centre de la Península Ibèrica, i dels cartaginesos. Amb la victòria dels romans sobre els cartaginesos comença la romanització a la terra de Loja: el Senat romà convertiria la Turdetània en província romana l'any 197 aC, i el procés de conquesta per part dels romans conclouria entre els anys 180-179, quan Tiberi Semproni Gracus domina les terres fins a Cartima, prop ja de les terres malagenyes.

El problema que, aleshores, es planteja l'autor és el de la integració de les dues cultures, la ibèrica i la romana, per a la qual cosa precisa el concepte de romanització: «asimilación de los pueblos y regiones de la Península a Roma, que afectó a elementos estructurales de base que permitieron cambios culturales e institucionales» (p. 239). En aquest sentit, doncs, exposa les successives divisions administratives dutes a terme per Roma a la Hispània, fins a arribar a la realitzada per August l'any 27 aC, a conseqüència de la qual tota la vall del riu Genil i la terra de Loja dependran de la Bètica, i així hi romandran durant totes les subdivisions posteriors. Pastor analitza els elements romanitzadors més significatius que dominaren la terra de Loja, el principal dels quals fou la preponderància militar, afavorida per la simpatia que hi sentien les oligarquies i aristocràcies indígenes. A continuació s'hi planteegen les diverses situacions a què donaren lloc la urbanització i la municipalització, és a dir, la creació d'un marc material en el qual es pogués desenvolupar una cultura ciutadana, i la

concessió a una comunitat urbana d'una sèrie de privilegis jurídics semblants als de Roma. De les 175 comunitats de la regió de l'alt Genil, només tres o quatre fruïren d'aquests privilegis; les restants eren possiblement *ciuitates stipendiariae*.

Els orígens i la difusió del cristianisme són els temes de l'apartat cinquè. El cristianisme de la Hispània és tardà (ss. II i III). L'autor estudia alguns aspectes derivats de les actes del Concili d'Elvira referents a la societat hispànica del segle IV, i pressuposa que la darreria del segle IV fou el final del procés de romanització de la població hispànica.

Finalment, Pastor ofereix l'estudi d'una inscripció monumental cristiana i el de dos epígrafs inèdits també cristians, datables els dos primers al segle V, i el darrer, al període VI-VII.

Creiem que l'autor comet alguns anacronismes quan parla del govern romà (p. 241) i del Concili nacional (p. 249).

L'obra conclou amb un mapa del terme municipal de Loja (Granada), ben documentat, però amb manca de llegendes específiques interiors. A continuació, vénen sis làmines amb la reproducció de nou làpides i esteles. Ens estranya la numeració de les làmines, perquè el nombre romà de les llegendes de peu de pàgina comença amb el número XV. Suposem que aquest fet correspon a una numeració correlativa d'un volum al qual pertany aquest estudi.

Aquesta obra de Mauricio Pastor Muñoz és altament lloable per la minuciosa anàlisi de les dades documentals i arqueològiques, i per les conclu-

sions ponderades que l'autor n'extreu.

Pere Villalba

**AVIENO,
*Orla Marítima.***

Edició de
José Ribeiro Ferreira
Textos clàssics-23,
Instituto Nacional
de Investigación Científica,
Coimbra 1985,
81 pp. i un mapa.

Aquesta obra presenta una «Introducció», breu, la traducció de l'*Orla marítima* d'Aviè (sense el text llatí), unes «Notas» a continuació, una «Bibliografia Selecta» i un «Índice de nomes pròprios».

En la «Introducció», l'autor dóna unes dades biogràfiques sobre la vida d'Aviè, apunta la seva labor com a escriptor i exposa les línies generals corresponents al desenvolupament del seu períple (pp. 11-14).

Quant a la traducció, cal dir que és correcta, i l'autor hi revela un bon domini del llatí en la no fàcil problemàtica que, molt sovint, presenten l'estil i el lèxic d'Aviè. La traducció, a més, conserva certs trets barrocs i arcaïtzants propis d'una obra llatina tardana, la qual cosa fa que el lector vagi tenint consciència que té a les mans un text de l'Antiguitat. L'única cosa que li objectem és la traducció dels versos 519-520, referents al pla de